

BRONZA DAVRIDA PARDOZ BUYUMLARI: SURXON VOHASI MISOLIDA ESTETIK QARASHLARNING SHAKLLANISHI

Quvvatova Shahnoza

Ataqulova Sadoqat

Termiz shahri Arxeologiya muzeyi ilmiy xodimi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Surxon vohasida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijasida aniqlangan bronza davri pardoz buyumlari o'rganiladi. Topilmalar turlari, ularning tayyorlanish texnologiyasi, marosimiy va kundalik ahamiyati yoritiladi. Maqolada Jarqo'ton, Sopollitepa va Mo'minobod yodgorliklarida topilgan ashyolar asosida davrning madaniy-estetik qarashlari tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Surxon vohasi, bronza davri, pardoz buyumlari, arxeologiya, Jarqo'ton, Sopollitepa.*

Surxon vohasi O'zbekiston janubidagi qadimiy madaniyat markazlaridan biri hisoblanadi. Bu hududda miloddan avvalgi II ming yillikning o'rtalaridan boshlab bronza davriga oid yirik aholi manzilgohlari vujudga kelgan.

Arxeologik qazishmalar davomida topilgan pardoz buyumlari o'sha davr aholisi madaniy hayoti, estetik didi va ijtimoiy tuzilishi haqida muhim ma'lumot beradi²⁵. Bronza davri pardoz buyumlari turlariga quyidagilar kiradi:

Ko'zgu (oyna): Bronza yoki jilolangan misdan yasalgan, ko'pincha doira yoki oval shaklda bo'lgan. Surxon vohasidagi bronza davri yodgorliklaridan topilgan ko'zgular asosan bronza yoki yuqori sifatda jilolangan misdan ishlangan. Ularning shakllari ko'pincha doira yoki oval bo'lib, ayrim namunalarida dastak uchun maxsus tutqich ham mavjud.

Ko'zgularning yuzasi silliqланib, yuqori darajada parlatilgan, bu esa ularning funksional va estetik qiymatini oshirgan. Arxeologik izlanishlar shuni ko'rsatadiki, ko'zgular faqatgina kundalik hayotda tashqi ko'rinishni nazorat qilish uchun emas, balki diniy marosimlarda ham ishlatilgan.

Qadimiy e'tiqodlarda ko'zgular "ruh oynasi" sifatida tasavvur qilingan va ular yordamida yovuz ruhlarni quvish yoki marosimiy seyr-amallarni bajarish rasm bo'lgan. Yuzasi silliqланgan va parlatilgan bo'lib, nafaqat kundalik hayotda, balki diniy marosimlarda ham ishlatilgan²⁶.

Surma idishchalari: Tosh, sopol yoki loydan ishlangan kichik idishlar bo'lib, ko'z va qosh bo'yash uchun mo'ljallangan surmani saqlashda qo'llangan. Bronza davrida ayollar va ba'zan erkaklar ham ko'z, qosh va kipriklarni bo'yashda surmadan foydalangan.

²⁵ Asqarov A. O'zbekiston qadimgi tarixi. – Toshkent: Fan, 2007.

²⁶ Gulyamov Ya.G. Sopollitepa – bronza davri manzilgohi. – Toshkent: Fan, 1966.

Surma saqlash uchun ishlatilgan idishchalar tosh, sopol yoki sifatli loydan tayyorlangan. Ba'zi idishlar qopqoqli yoki ikki bo'lmali bo'lib, bu ularning turli rangdagi bo'yoqlarni birgalikda saqlash imkonini bergan. Idishlarning yuzasi ko'pincha silliqlangan va ba'zan geometrik yoki o'simliksimon naqshlar bilan bezatilgan.

Bunday buyumlar nafaqat pardoz-andoz vositalarini saqlashga xizmat qilgan, balki o'z davrida egasining didi va moddiy imkoniyatlaridan ham darak bergan. Ba'zi idishlar qopqoqli yoki ikki bo'lmali bo'lgan²⁷.

Bo'yanish tayyoqchalari: Suyak, yog'och yoki bronzadan yasalgan. Surma va boshqa tabiiy bo'yoqlarni surtish uchun ishlatilgan tayyoqchalar suyak, yog'och yoki bronzadan yasalgan. Ularning uchlari ingichka va yumaloq qilib ishlangan, bu esa bo'yoqni aniq va toza surtishga imkon bergan.

Ba'zi tayyoqchalar uchida mayda bezaklar yoki geometrik naqshlar o'yib ishlangan bo'lib, ular hunarmandchilik san'ati rivojlanganini ko'rsatadi. Arxeologlar bu tayyoqchalar ko'pincha surma idishchalari bilan birgalikda topilganini ta'kidlashadi, bu esa ularning majmua sifatida ishlatilganini ko'rsatadi.

Surma, qizil oxra yoki boshqa tabiiy bo'yoqlarni surtishda ishlatilgan.

Ba'zan geometrik naqshlar bilan bezatilgan.

Zargarlik buyumlari: Quloq halqalari, bilaguzuklar, marjonlar bronza, mis va yarim qimmatbaho toshlardan tayyorlangan. Bronza davri pardoz buyumlari tarkibida zargarlik ashyolari ham muhim o'rin tutadi. Quloq halqalari, bilaguzuklar, marjonlar va turli taqinchoqlar bronza, mis, yarim qimmatbaho toshlar va dengiz chig'anoqlaridan yasalgan.

Ayrim taqinchoqlar murakkab naqshlar va geometrik shakllar bilan bezatilgan bo'lib, ular hunarmandlarning yuqori san'at darajasidan darak beradi.

Zargarlik buyumlari faqat go'zallik uchun emas, balki ijtimoiy mavqe belgisi sifatida ham xizmat qilgan. Masalan, qimmatbaho toshlar bilan bezatilgan bilaguzuklar yoki oltin qoplamali marjonlar jamiyatning yuqori tabaqasiga mansub shaxslar tomonidan taqilgan. Ular ijtimoiy mavqe ko'rsatkichi sifatida ham xizmat qilgan²⁸.

Topilmalar va ularning madaniy ahamiyati: Jarqo'ton, Sopollitepa, Mo'minobod kabi yodgorliklardan topilgan pardoz buyumlari bronza davri jamiyatida ayollar va ayrim hollarda erkaklarning pardoz vositalaridan foydalanganini ko'rsatadi.

Surxon vohasidagi Jarqo'ton, Sopollitepa, Mo'minobod kabi yodgorliklardan aniqlangan pardoz buyumlari bronza davri jamiyatida go'zallikka va tashqi ko'rinishga katta ahamiyat berilganini ko'rsatadi.

Qazishmalar davomida ayollar va ba'zi hollarda erkaklarga tegishli bo'lgan pardoz buyumlari majmualari topilgan.

²⁷ Аскарлов А.А. Древности южного Узбекистана. – Ташкент: Фан, 1973.

²⁸ Сарияниди В.И. Древние культуры Средней Азии. – Москва: Наука, 1981.

Bu esa, pardoz vositalari faqat estetik maqsadda emas, balki marosimiy va diniy ramz sifatida ham ishlatilganini isbotlaydi. Antropologik tadqiqotlarga ko'ra, ayrim qabrlarda topilgan pardoz buyumlari marhum bilan birga dafn etilgan. Bu holat qadimgi aholining o'limdan keyingi hayotga ishonch bildirganini va pardoz buyumlarini bu hayotda ham, u dunyoda ham kerakli narsalar qatorida ko'rganini anglatadi.

Shuningdek, buyumlarning turli hududlardan kelib chiqqan xomashyolardan tayyorlanganligi Surxon vohasi aholisi boshqa madaniy markazlar bilan savdo va madaniy aloqada bo'lganini tasdiqlaydi.

Pardoz buyumlari nafaqat go'zallik uchun, balki diniy-marosimiy ramz sifatida ham ishlatilgan²⁹. Surxon vohasida bronza davri pardoz buyumlari estetik, marosimiy va ijtimoiy funksiyalarni bajargan. Ular o'sha davr madaniy merosining ajralmas qismi bo'lib, jamiyatning moddiy va ma'naviy hayotini o'rganishda muhim arxeologik manba hisoblanadi.

Surxon vohasi hududida olib borilgan arxeologik izlanishlar bronza davri aholisi hayotining murakkab va boy jihatlarini yoritishga xizmat qiladi. Topilgan pardoz buyumlari – ko'zgu, surma idishchalari, bo'yanish tayoqchalari, turli xil zargarlik buyumlari – o'sha davr jamiyatining estetik qarashlari, shaxsiy gigiyena va go'zallikka bo'lgan e'tibor darajasidan dalolat beradi.

Pardoz buyumlari faqat kundalik ehtiyoj mahsuli bo'lib qolmagan, balki diniy-marosimiy ramz sifatida ham qo'llangan.

Ularning yasashida qo'llanilgan materiallar va bezak elementlari ijtimoiy tabaqalanish, iqtisodiy imkoniyatlar va madaniy an'analarni aks ettiradi. Masalan, bronza yoki yarim qimmatbaho toshlardan tayyorlangan buyumlar yuqori mavqe egalari tegishli bo'lgan bo'lsa, oddiy tosh yoki sopoldan yasalgan buyumlar oddiy aholiga xos bo'lgan. Jarqo'ton, Sopollitepa va Mo'minobod kabi yirik yodgorliklarda aniqlangan pardoz buyumlari nafaqat ayollar, balki ayrim hollarda erkaklarning ham pardoz-andoz vositalaridan foydalanganini ko'rsatadi.

Bu esa, bronza davri jamiyatida pardozning faqat estetik emas, balki marosimiy va ramziy ma'noga ega bo'lganini tasdiqlaydi.

Shunday qilib, Surxon vohasidagi bronza davri pardoz buyumlari o'sha davrning moddiy va ma'naviy madaniyatini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Ular orqali qadimgi aholining ijtimoiy hayoti, diniy qarashlari, san'at va hunarmandchilik darajasini aniqlash mumkin.

Ushbu topilmalar kelgusida O'zbekiston hududidagi bronza davri madaniyati va uning boshqa mintaqalar bilan bo'lgan aloqalarini chuqurroq o'rganishda katta ilmiy ahamiyat kasb etadi.

²⁹ Tolstov S.P. Древний Хорезм. – Москва: Изд-во АН СССР, 1948.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Asqarov A. O'zbekiston qadimgi tarixi. – Toshkent: Fan, 2007.
2. Gulyamov Ya. G. Sopollitepa – bronza davri manzilgohi. – Toshkent: Fan, 1966.
3. Аскарлов А.А. Древности Южного Узбекистана. – Ташкент: Фан, 1973.
4. Sarianidi V.I. Древние культуры Средней Азии. – Москва: Наука, 1981.
5. Tolstov S.P. Древний Хорезм. – Москва: Изд-во АН СССР, 1948.